

Úvod

KNIHA s tímto názvem nemůže být ve skutečnosti než pouhý pokus. Také autor si je sdostatek vědom, že na sebe vzal nesmírný úkol, a přitom má jen omezené síly a prostředky. I kdyby však mohl pohlížet na své bádání s větší důvěrou, potleskem znalců by si nemohl být o nic jistější. Duchovní obrysy kterékoli kulturní epochy se snad každému oku skládají v jiný obraz. A když jde o takovou civilizaci, která na tu naši působí jako nejbližší vzor, nutně se do pohledu vypravěče i čtenáře každou chvíli přimísí subjektivní myšlenka nebo pocit. Vydáváme se teď na širé moře, kde je různých možných cest a směrů spoustu; pod rukama někoho jiného by studie předcházející této práci mohly snadno posloužit nejen ke zcela jinému užití a zpracování, ale vést i k podstatně odlišným závěrům. Přeměť sám je zjevně tak důležitý, aby jej i v budoucnu ještě mnohokrát badatelé pojednali a aby se dostala ke slovu nejrůznější stanoviska. Spokojíme se s tím, že nám budete naslouchat trpělivě a tuto knihu vezmete jako celistvé dílo. Největší potíží pro dějiny umění je, že musí velké duchovní kontinuum, pokud je hodlá vůbec nějak popsat, rozdělit do jednotlivých, víceméně svévolných kategorií. — Největší mezeře v této knize jsme kdysi chtěli odpomoci samostatnou prací o „umění renesance“, tento záměr ale bylo možno uskutečnit jen z nepatrné části!

ZÁPAS mezi papeži a Hohenštaufy zanechal Itálii v politickém stavu, který se od zbytku Západu v mnoha podstatných ohledech lišil. Zatímco ve Francii, Španělsku či Anglii se ujal takový

lenní systém, že léna po vyměření rodů musela opět připadnout monarchii jako celku a v Německu se zase jednota říše zachovala alespoň navenek, v Itálii byla situace naprosto odlišná. Císaři 14. století již nebyli přijímáni a vážení jako vrchní lenní páni, nýbrž přinejlepším jako potenciální vůdci a posily lenních círků center moci. Papežství se svými stvůrami i oporami bylo dostatečně silné, aby zabránilo každému budoucímu sjednocení, nikoli ale na to, aby samo mohlo jednotu vyvolat.² Mezi oběma již existovalo nebo se právě utvářelo množství sjednocených jednotek, měst i despotií, jejichž existence byla čistě materiální povahy.³ V nich se duch moderního evropského státu poprvé řídí svými vlastními pohybkami; dosti často projevují nespoutaný egoismus v té nejděsivější podobě — takový, který opovrhne jakýmkoli právem a zadusí každý zdravý útlar hned v zárodku. Tam ale, kde se tento vývoj podařilo zvrátit či vyvážit, vstupuje do dějin cosi nového a životaschopného: stát jako propočtený, vědomý výtvar, jako umělecké dílo. V městských republikách i v tyranských státech se tento život děre na svět sty způsobu, určuje jejich vnitřní podobu i vnější politiku. Nám postačí sledovat jeho úplnější, zřetelněji vyjádřený typ, jak se projevuje v tyranských státech.

Vnitřní situace území ovládaných despoty měla slavný vzor v normanských říších jižní Itálie a Sicílie v podobě, kterou jim vsíkl císař Fridrich II.⁴ Ten, jelikož vyrostl v blízkosti Saracénů obklopen nebezpečím a zradou, si záhy přivykl věci posuzovat naprosto objektivně a také s nimi podle toho nakládat, a stal se tak prvním moderním člověkem na trůně. K tomu přistupovala jeho blízká a důvěrná znalost vnitřního uspořádání a správy saracénských států, jakož i existenci zápas s papeži, který obě strany nutl nasazovat do boje všechny myslitelné síly a prostředky. Fridrichova nařízení (zejména od roku 1231) směřují k úplné likvidaci lenního státu, k přeměně lidu v masu bez vůle a bez obrany, z níž lze vysát co nejvyšší daně. V míře na Západě dosud neslýchané centralizoval veškerou soudní moc i státní správu; žádný úřad už nesměl být obsazován volenými zástup-

ci lidu, a to pod trestem vyplnění provinilých obce a degradace občanů na nevolníky. Daně, opírající se o kompletní katastr a praxi zavedenou muslimy, byly vymáhány s onou bezohlednou krutostí, bez níž z Orientálců nelze dostat žádné peníze. To už nebyl lid, ale snadno kontrolovatelný houf poddaných, kteří se bez zvláštního povolení nesměli vdávat či ženit do ciziny ani tam studovat; neapolská univerzita představuje první známý příklad nátlaku ve volbě školského zařízení, zatímco v Orientě měli lidé alespoň v tomto ohledu svobodu. Na druhé straně Fridrich — zcela jako muslimové — obchodoval po celém Středomoří, mnoho druhů zboží si vyhradil pro sebe a obchodu svých poddaných bránil. Fátimovští chalífové se svým tajným bezvěreckým učením byli (alespoň zpočátku) vůči náboženství svých poddaných tolerantní; naproti tomu Fridrich zavřel systém své vlády inkvizicí proti kacířům, jejíž vina nám přijde o to větší, že pod záminkou kacířství pronásledovala zástanice svobodného městského života. Jako policejní sbor uvnitř země a jako jádro armády navenek mu nakonec sloužili Saracéni přisídlení ze Sicílie do Lucerie a Nocery, hlusí ke každému nářku a lhostejní vůči jakékoli církevní klatbě. Poddaní odvykli nošení zbraní se později snadno a bez odporu smířili se svržením Manfreda a nastolením vlády Karla z Anjou; ten ovšem tyto mechanismy vlády převzal a dál je používal.

Vedle císaře centralizátora se objevil uzurpátor zcela svérázného druhu: jeho místokrál a zeť Ezzelino da Romano. Není představitelům žádného systému vlády ani správy, protože jeho úsilí se vyčerpávalo v samých bojích o ovládnutí východní části Horní Itálie, jako politický vzor pro následující dobu však není o nic méně důležitý než jeho císařský ochránce. Veškeré dosavadní středověké výboje a uzurpace se opíraly o skutečné či údajné dědictví a jiná práva, nebo byly výsledkem bojů proti nevěřícím či exkomunikovaným. Ezzelino se jako první pokusil postavit své panství na masovém vraždění a nekonečných ohavnostech, tedy s použitím jakýchkoli prostředků a s ohledem jedině na cíl. Nikdo z pozdějších uzurpátorů včetně Césara

Borgji se v kolosálnosti zločinů Ezzelinovi nedokázal vyrovnat. Ale příklad byl na světě a svržení Ezzelina nepřineslo národům spravedlnost, ani se nestalo výstrahou budoucím zločincům.

Nadarmo v takové době přišel svatý Tomáš Akvinský, rozený jako poddaný Frídařicha II., s teorií konstituční vlády, v níž by se kníže opíral o horní sněmovnu, kterou by jmenoval sám, a o reprezentaci volenou lidem. Jeho slova zanikla v posluchárnách, zatímco Frídařich a Ezzelino byli a zůstali největšími politickými zjevy Itálie 13. století. Jejich obraz, byť již s napůl bájnými rysy, tvoří nejdůležitější obsah *Stá starých novel*, jejichž původní redakci lze s jistotou ještě zařadit do tohoto století.⁵ Ezzelino je zde líčen již s bázlivou úctou, která je odrazem mimořádně velkého dojmu, který zanechal. K jeho postavě se pojí celá literatura, kronikami očitých svědků počínaje a polomytologickou tragédií konče.⁶

Sotva oba muži padli, vynořil se větší počet jednotlivých tyranů, kteří povětšinou vzešli z bojů mezi tábory guelfů a ghibellinů; zpravidla šlo o ghibellinské předáky. Dělo se to však všobecná nevyhnutelnost jejich vzestupu nám leckdy uniká. Pokud však jde o prostředky, mohli jen pokračovat v tom, s čím již začali jejich předchůdci: vyhlazovat a vyhánět nepřátele a ničit jejich příblytky.

První kapitola

Týranie 14. století

EXISTENCE větších i menších despotií ve 14. století dostatečně průkazně dokládá, že se tyto vlivy neztratily. Ač jejich zločiny, obšírně zaznamenané historií, volají do nebe, jako soběstačné a podle toho organizované státy přece zasluhují naši pozornost.

Cílevědomý propočet všech prostředků, jaký si žádá tehdejší kníže mimo Itálii nedovedl ani představit, zde ve spojení s téměř absolutní mocí uvnitř státu plodil zcela zvláštní typy lidí a forem života.¹ V případě moudřejších tyranů tkvělo hlavní tajemství moci v tom, že daně pokud možno ponechali na té úrovni, na jaké je nalezli při svém nástupu nebo jak je stanovili na počátku své vlády: pozemkovou daň opírající se o katastr; některé spotřební daně a cla z dovozu a vývozu, k čemuž můžeme ještě připočítat příjmy ze soukromého majetku panovníckého domu; jediné možné zvýšení záviselo na nárůstu všobecného blahobytu a obchodní výměny. O půjčkách, s nimiž se setkáváme ve městech, zde nemohlo být řeči; spíše si vládce tu a tam dovolil dobře vykalkulovaný mocenský zásah, ovšem za předpokladu, že tím nebyl oříšen celkový stav, jako například sesazení a okradení nejvyšších finančních úředníků, za jaké by se nemuseli stydět ani sultáni.²

S těmito příjmy se vládci snažili vyjít, aby si mohli vydržovat malý dvůr, tělesnou stráž, žoldnéře, úředníky a i šašky a talentované jedince, kteří patřili k osobní družině knížete. Nedostatek legitimacy spojený s neustálým ohrožením zvyšoval vládcovu osamělost; nejúctyhodnější spojenectví, jaké jen mohl uzavřít bez ohledu na původ, bylo spojenectví s vysoce duševně